

УДК 101.8

Дубінін В.

доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціально - політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

МІСЦЕ І РОЛЬ ДІАЛЕКТИКИ В ІСТОРИЧНИХ ФОРМАХ ФІЛОСОФІЇ

У статті розглядаються такі історичні форми філософії як моністична, дуалістична, деїстична, пантеїстична та плюралістична за критерієм кількості і якості першооснов і рушійних сил всесвітньо – історичного процесу. Звертається увага на специфіку філософських підходів до з'ясування онтологічних, гносеологічних, методологічних антропологічних, соціологічних, аксіологічних та праксіологічних аспектів всього суцього. Доводиться, що серед методів наукового мислення найбільш результативним є діалектичний, відкритий ще в сиву давнину мислителями всіх часів і народів. Розкривається теза про те, що джерелом розвитку будь – яких процесів є діалектика речей, яка адекватно відображається в діалектиці понять. Саме діалектика детермінує виникнення і розвиток різноманітних філософських шкіл, напрямів і течій. Показується, що всі філософські форми збагачували діалектику певними здобутками. Але не всі мислителі послідовно дотримувались вимог діалектики. І тому попадали в обійми однобічних принципів, шляхів, методів та засобів теоретичної та практичної діяльності.

Ключові слова: філософія, діалектика, монізм, дуалізм, деїзм, пантеїзм, плюралізм, системний підхід, синергетика.

Дубинин В.

доктор философских наук, профессор кафедры философии, социально - политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

МЕСТО И РОЛЬ ДИАЛЕКТИКИ В ИСТОРИЧЕСКИХ ФОРМАХ ФИЛОСОФИИ

В статье рассматриваются такие исторические формы философии как монистическая, дуалистическая, деистическая, пантеистическая и плюралистическая по критерию количества и качества первооснов и движущих сил всемирно - исторического процесса. Обращается внимание на специфику философских подходов к выяснению онтологических, гносеологических, методологических, антропологических, социологических, аксиологических и праксиологических аспектов всего сущего. Доказывается, что среди методов научного мышления наиболее результативным является диалектический, открытый еще в седой древности мыслителями всех времен и народов. Раскрывается тезис о том, что источником развития каких - либо процессов является диалектика вещей, которая адекватно отражается в диалектике понятий. Именно диалектика детерминирует возникновение и развитие разнообразных философских школ, направлений и течений. Показывается, что все философские формы обогащали диалектику определенными достижениями. Однако не все мыслители последовательно придерживались требований диалектики. И поэтому попадали в объятия

односторонних принципів, путей, методів и средств теоретической и практической деятельности.

Ключевые слова: философия, диалектика, монизм, дуализм, деизм, пантеизм, плюрализм, системный подход, синергетика.

Dubin V.

Doctor of Philosophy, professor of the department of philosophy, socio - political and legal sciences Donbass State Pedagogical University

PLACE AND ROLE OF DIALECTIC IN HISTORICAL FORM OF PHILOSOPHY

The article deals with such historical form of philosophy as monistic, dualistic, deistic, pantheistic and pluralistic criteria for quantity and quality of primary sources and driving the world of words - the historical process. Attention is drawn to the specific philosophical approaches to determine the ontological, epistemological, methodological, anthropological, sociological, and axiological aspects of everything. It is shown that among the methods of scientific thinking is the most productive dialectic, opened in antiquity thinkers of all time. Thesis reveals that the source of all - which is a dialectic process things that adequately reflected in the dialectic of concepts. This dialectic determines the origin and development of various schools of philosophy, trends and currents. Showing all forms enriched philosophical dialectics certain achievements. But not all thinkers consistently followed the requirements of dialectics. And so they fell into the arms of unilateral principles, ways, methods and means of theoretical and practical activities.

In the 60's of last century, there the concept of "systematic method", "system approach", "systems analysis" and others who sought to replace the dialectic. There are at least two factors that must be taken into account to understand the situation that then developed in the methodology. First, it was not given enough attention to the categories of "system" and "structure" in the arsenal of dialectical laws and categories. Second, the dialectic became the ideological doctrine is closely related to the socialist construction. In 70 years of research in consumption includes the term "synergy" with a number of concepts and categories of dialectics which supporters did not give adequate attention. From the standpoint of dialectics but viable synergy followed dialectical aspirations for a comprehensive, in-depth, fundamental analysis of objects, phenomena and processes. It was about kumatoyidnyy, fractal, bifurcation, attraktornyy and other aspects of the formation and development of self-organizing systems.

Keywords: philosophy, dialectics, monism, dualism, deism, pantheism, pluralism, systemic Approach, synergy.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом, після розпаду СРСР і всієї системи соціалізму термін і поняття " діалектика " намагаються обходити мовчанням, даючи зрозуміти, що в усіх негараздах, які випали на нашу долю повинна діалектика. Ситуація, як кажуть, повторюється: подібно до того, як Л.Фейєрбах, зруйнувавши гегелівську філософську систему, під її руїнами втратив і діалектику, завдяки якій ця система була побудована, так і

тепер намагаються звинуватити діалектику в тому, що соціалістичне будівництво завершилося крахом. Але за те, що соціалістичне будівництво в СРСР зазнало краху, не діалектика має нести відповідальність, а навпаки, ті, хто нехтуючи її живу душу, захоплювався лише революційною риторикою. Як це не сумно констатувати, але майже вся філософська література в СРСР була не діалектичною, а апологетичною і, відповідно, антидіалектичною, спрямованою на задоволення амбіцій не діалектично мислячих політичних лідерів.

Формування мети статті. Мета нашого повідомлення полягає в тому, щоб реабілітувати діалектику, показати, хто є хто; по-друге, довести, що саме діалектика речей є рушійною силою розвитку всього суцього, що саме діалектика закликає до всебічного, глибокого і послідовного аналізу явищ та процесів в розвитку всього суцього. Мета повідомлення полягає також в тому, щоб звернути увагу на те, як ставилися до діалектики прихильники різних історичних форм філософії.

Насамперед, визначимося з ключовими поняттями: «філософія», «моністична філософія», «дуалістична філософія», «дійстична філософія», «пантеїстична філософія», «плюралістична філософія» та «діалектика».

Виклад основного матеріалу. Філософія є такий історичний тип світогляду, в якому розглядаються першооснови, рушійні сили і найважливіші закони розвитку всього суцього з позиції раціонального та ірраціонального ставлення до Всесвіту. З точки зору кількості першооснов розвитку природи, суспільства і духовності в історії філософії склалися такі історичні типи філософії, як: моністична, дуалістична, дійстична, пантеїстична та плюралістична. Цих історичних форм філософії ми б і не знали, якби не діалектика, яка має таку велетенську силу, що породжує ці потужні філософські системи і в жодній із них не затримується більше, ніж потрібно. Що таке діалектика? Діалектика є вчення про розвиток в його найбільш повному, всебічному, глибокому та послідовному вигляді. Діалектика є двигуном людської життєдіяльності як в пізнавальному, так і в діяльнісному аспектах. Саме в процесі пізнавальної та практичної діяльності виникає моністична філософія, яка приймає в якості першооснови та рушійної сили одне і тільки одне начало. Якщо цим началом проголошується матеріальне явище – маємо справу з матеріалізмом, а якщо – духовне начало, маємо справу з ідеалізмом чи об'єктивним, чи суб'єктивним. Привабливість моністичного розуміння історії полягає в тому, що треба віднайти одне і тільки одне першонацало, ухопившись за яке, ми вирішемо всі проблеми. Вся історія філософії свідчить, що саме така установка приваблювала багатьох мислителів моністично ставитися до світу. Сутички між філософами розвивались саме з тої причини, яке начало – матеріальне чи ідеальне – відіграє вирішальну роль в розвитку всього суцього. Незадовільне вирішення проблем і численні жертви змушували мислителів вести подальший пошук, керуючись діалектикою. Наступним кроком у пошуку істини був дуалізм. Чимось дуалістичне рішення щодо першооснови всього суцього нагадувало Соломонове рішення: для матеріальних речей визнавалось матеріальне першонацало, а для духовних - духовне. Дуалізм був кроком

вперед, але він розривав непорушний зв'язок між матеріальними та духовними аспектами всього суцього. Деїзм, який з'явився як компромісний варіант між теїзмом та матеріалізмом, на користь матеріалізму. Щоб розв'язати суперечності дуалізму діалектика вивела мислителів на стежу пантеїзму, коли філософи намагались ототожнити матеріальне і духовне начала в розвитку природи, суспільства і духовності, а точніше, Бога і Природи. Із пантеїстичної філософії випливає гармонія протилежностей, але з певною перевагою ідеалізму. Оскільки із пантеїзму виходило, що природа божественна, тобто вона існує одвічно в Богові. Варто зазначити, що пантеїзм не задовільняв в повному обсязі нікого із ворогуючих сторін, але – це був крок вперед в напрямі діалектичного, тобто всебічного, глибокого, і послідовного розв'язання питання щодо першооснов і рушійних сил всього суцього.

У пошуках першооснов і рушійних сил розвитку всього існуючого діалектика привела нестандартно мислячих людей до плюралістичного ставлення до світу. У відповідності з плюралістичною філософією визнається багатофакторність в історії природи, суспільства і духовності. Наприклад, у Платона першоосною світу проголошувалась «ідея», і кожен предмет мав в якості своєї сутності «ідею». Виходило, скільки предметів, явищ і процесів, стільки і ідей. Це був, власне, варіант ідеалістичного плюралізму. Коли ж намагались Емпедокл, Арістотель та інші об'єднати матеріальні першоначала: воду, повітря, вогонь, атом та інші речі – вимальовувався матеріалістичний плюралізм. Коли ж в якості першооснов всього суцього приймали безліч духовних речей (ідеї – у Платона, монади – у Г.Лябніца) виникав, функціонував і розвивався ідеалістичний плюралізм. Отже, плюралізм є філософське вчення, яке нічого не заперечує із попередніх філософських вчень щодо першооснов і рушійних сил розвитку всього існуючого і тільки додає все нові і нові здогадки на цю тему. Можна сказати, що плюралізм найбільш толерантно ставиться до всіх філософських шкіл та напрямів і найбільш повно відповідає вимогам діалектики, а саме: всебічно, повно, глибоко і послідовно вести пошук першооснов і рушійних сил розвитку всього існуючого.

Як бачимо, історичні форми філософії своїм становленням і розвитком зобов'язанні діалектиці. Саме діалектика руйнує будь-які однобічності і викликає появу нових історичних форм філософії. Останні також не залишалися байдужими до діалектики і намагалися, з одного боку, скористатися її здобутками, а з іншого, поглиблювати, вдосконалювати їх, відкривати простір діалектиці як методології теоретичної та практичної діяльності.

Як це не дивно, але найбільший внесок у становлення та розвиток діалектики внесли прихильники моністичної філософії. Цікаво, чому? Мабуть тому, що треба було докласти чимало інтелектуальних зусиль, щоб обґрунтувати тезу про походження всього суцього із одного начала. Відповідно, треба було виявити чимало інтелектуальної, спекулятивної спритності, щоб пояснити різноманіття світу таким явищем, скажімо, як вода. Мимохідь

спираючись на діалектику, обґрунтовували три агрегатних стани цієї речовини, знаходити зв'язки між літосферними, гідросферними, атмосферними, біосферними, соціосферними і ноосферними явищами та процесами.

Не можна не звернути уваги на співвідношення діалектики та системного методу і синергетики.

У 60-х роках минулого століття з певним шумом і звоном з'являються поняття «системний метод», «системний підхід», «системний аналіз» і т.п., які прагнули замінити діалектику. Тут є принаймні дві обставини, які треба врахувати, щоб зрозуміти ситуацію, яка тоді склалася в галузі методології. По-перше, незважаючи на те, що діалектика закликала до всебічного врахування особливостей розвитку явищ природи, суспільства та духовності, її адепти наголошували на внутрішніх аспектах цього процесу. Не надавалося належної уваги категоріям «система» та «структура» в арсеналі діалектичних законів та категорій. По-друге, діалектика стала заідеологізованим вченням тісно пов'язаним з соціалістичним будівництвом. Мабуть, виходячи із цих міркувань стали надавати більше значення системно-структурно-функціональній парадигмі у філософських поглядах, уявленнях та вченнях.

Через десятиліття, у 70-х роках у науковий вжиток входить поняття «синергетика» з низкою понять та категорій, яким прихильники діалектики не надавали належної уваги. Деякі із них були навіть альтернативними для догматичної діалектики того періоду: «порядку» протиставлявся «хаос», «лінійності» - «нелінійність», «необхідності» - «випадковість». Власне кажучи, в 70-х роках ХХ століття в СРСР діалектика переходила в систему метафізичних тобто обмежених, неглибоких, непослідовних понять та категорій.

З позицій же життєздатної діалектики синергетика дотримувалась діалектичних устремлінь до всебічного, глибокого, фундаментального аналізу предметів, явищ і процесів, використовуючи при цьому термінологію, яка відповідала рівню розвитку природознавчих та суспільствознавчих наук тої пори. Йшлося про куматоїдний, фрактальний, біфуркаційний, аттракторний та інші аспекти становлення і розвитку самоорганізованих систем.

Висновки. Таким чином, арсенал методологій потрібно не скорочувати, а, по-перше, поповнювати не тільки раціональними, а й ірраціональними принципами шляхами, формами, методами у пошуках істини, яка «любить ховатися». По-друге, варто також враховувати плюралістичний підхід у відповідності з яким не потрібно будувати «методологічних бар'єрів» не вступати у «методологічну конфронтацію» оскільки діалектичні, синергетичні та інші методологічні принципи, шляхи, форми та методи мають доповнювати і підсилювати одне одного, оскільки все в цьому світі взаємопов'язане і взаємообумовлене.